

және бизнес ахуалы ең қолайлы деген 50 елдің қатарына Қазақстанның енуіне камтамасыз етеді.

Қорытынды

Жоғарыдағы зерттеу мен тәжірибелік, теориялық тұжырымдамалар инновациялық экономиканы, болашақ экономиканы, адамдық капиталды қалыптастыру мәселелерін қарастырды. Біздің пікіріміз бойынша, біліммен ғылым, ҒЗТКЖ одан әрі дамытуың қаржыландыруына отандық жеке бизнес субъектілерін және шетел инвесторларын адамдық капиталды инвестициялауға тарту, сонымен қатар ЖОО-ң түлектерінің дайындығы кәсібі стандарттарға сәйкес болу және қатан түрде экономиканың қажеттіліктерімен өзара байланыстыруы, ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыру керек.

ӘДЕБИЕТ

1. Назарбаев Н.А. Послание Президента РК народу Казахстана «К конкурентоспособному Казахстану, конкурентоспособной экономике, конкурентоспособной нации». - «Казахстанская правда», 19 марта 2004г.

2. «Стратегия индустриально-инновационного развития республики Казахстан на 2003-2015гг.». - «Казахстанская правда», 17 мая 2003г.

3. Назарбаев Н.А. Послание Президента РК народу Казахстана «Новое десятилетие - новый экономический подъем - новые возможности Казахстана». - «Казахстанская правда», 30 января 2010 г.

4. Сагадиев К.А. «Человеческий фактор в устойчивом развитии экономики Казахстана». - Материалы Международной научно-практической конференции «Кадровое обеспечение экономического развития Казахстана на пути вхождения в ряды конкурентоспособных стран мира». - Алматы, 2009г., с. 16-24.

5. Нурсеит А.Ш. «Взаимосвязь стратегии и сознательно-планомерной организации ее реализации». - Материалы Международной научно-практической конференции, посвященной 10-летию Стратегии «Казахстан-2030», Алматы, 2007, с.25-31.

6. <http://www.nomad.su/?a=3-201001130016>

УДК 811.512.122 (075)

Исмағұлова Баян Хамзиевна – ф.ғ.д., профессор (Алматы, ҚазККА)

Шыныбекова Айжан Сахановна – ф.ғ.к., доцент (Алматы, ҚазККА)

КОГНИТИВТІК ЛИНГВИСТИКАДАҒЫ СӨЙЛЕУ ҚАТЫНАСЫ

Кейіпкерлердің сөйлеу әрекеттерінің үздіксіз тізбектері ретінде ұйымдастырылған ерекшелігі когнитивтік лингвистиканың жетістіктерін қолдануға негіздейді, өйткені барлық коммуникативтік (сөйлеу) әрекет қандай да бір когнитивтік құрылымды жүзеге асыру болып табылады. Тілдің когнитивтік аспектісі біріншіден, тілдің қоғамдық сананың құралы ретінде қолданылатын жағдайларында, яғни қоғамның жаңа білім алған кезінде; екіншіден, тіл жеке танымның құралы болған кезде, жеке адамның танымдық міндеттерін шешу тәсілі ретінде; үшіншіден, тіл объективтік шындықтың «пәндік көрсеткіші» болатын тұлғаны әлеуметтендірудің маңызды құралы болып қызмет еткенде көрініс береді. Жоғарыда аталған когнитивтік құрылымдар қазіргі лингвистикалық білімге сәйкес, әлеуметтік мәдени сипаттағы ақпараты бар фреймдік үлгілермен берілген. 70-ші жылдардың ортасында пайда болған когнитивтік ғылым (когнитивтік лингвистика, когнитивтік психология және т.б. қосқанда) адамның ақпаратты игеруі, жинауы мен қолдануын зерттеумен шұғылданады. Білім қорындағы екі құраушы – тілдік және тілдік

емес топтарды бөле отырып, когнитивистика тиісті құрылым мен олардың түсініктерін іздеуге, түсіндіруге көп көңіл бөледі. «Фрейм, схема, сценарий, жоспар және т.б. деп аталатын білім құрылымы стандартты жағдаятты когнитивтік дұрыс өңдеумен қамтамасыз ететін, есте сақталатын ақпараттар жинағын көрсетеді.» [1]. Көріп отырғанымыздай, сөйлеу – ойлау актілерінің терең құрылымын белгілеу үшін когнитивистер фрейм, фреймдік үлгі, когнитивтік үлгі, сценарий, скрипт, концептуалдық схема, гештальт және т.б. сияқты түсініктерге сүйенеді.

Гештальт – денотативтік ситуацияны бейнелейтін, ұтымды және сезімге қатысты барлық түрлердің ауқымын назарға алатын образдық-тұтастық құрылым:

Гештальт-психология қабылдау кезінде бөлшек пен тұтастыққа, нақты айтсақ, - тұтастықтың бөлшектердің қабылдануына әсері мен бөлшектердің тұтастыққа бірігу қатынастарына көп көңіл бөледі.

Скрипт – қозғалыс белгісі бар стереотиптік эпизод немесе кеңістік- уақыт динамикасындағы фрейм [2].

Бұл қатардағы “фрейм” – аралық – “сценарий”, “жоспар” және т.б. қамтитын кеңірек түсінік болып табылады, сондықтан да лингвистер оны коммуникациямен бірге жүретін контекст туралы білімді репрезентациялайтын негізгі құрылым ретінде бағалайды. Айтылып өткендей, *фрейм* адам санасындағы қоршаған орта объектілерінің қатынастары мен қасиеттері бойынша тілегін туғызатын күнделікті жағдаят туралы ықтимал болатын біліміне негізделген когнитивтік құрылымды көрсетеді. Әрбір жаңа жағдаятта адам жадынан бұрын алған білімін шығарып, жаңамен толықтырады, бұл - М.Минский жасаған фрейм теориясының негізгі мазмұны болып табылады. Фрейм, осылайша, білімін көрсету бірлігі ретінде қызмет етеді және оның құрылымы рамалық болып келеді, оның жоғары деңгейінде объектінің шынайы жағдайы туралы ақпарат тіркелген, ал төменгісінде нақты ақпаратпен толтырылған слоттар (терминалдар) бар. Басқаша айтсақ, фрейм «кейбір концептуалдық немесе акционалдық тұтастықтың аспектісі немесе әрқайсысы белгілі бір бөлімді белгілейтін сөздер жиынтығын» білдіреді.

Фреймдер құрылымдық жағынан слоттан (терминал – пропозициялардан) тұратын ішкі ашық жүйенің шыңын (тақырып – макропропозицияны) көрсетеді. [3]. Онда негізгі, типтік ақпарат және әртүрлі ассоциациясы бар концептімен байланысқан потенциалдық ақпарат бар. Осы зерттеу жұмысы үшін драмалық мәтіндегі сөйлеу әрекетін талдаудың когнитивтік тәсілі маңызды болып есептеледі, өйткені, «сөйлеу әрекетінің жалпы механизмін когнитивтік аспектіде зерттеу когнитивтік үлгілер қабылдау мен өңдеу құрылымдары арасындағы аралық буын ретінде қызмет ететін цикл күйінде берілген». Сондықтан да, фреймдік тәсіл сөйлеуді түзуші (мәтін- және мазмұнтүзуші), кеңірек алсақ, - негізгі, міндетті компоненттер қарқын алатын сөйлеу қатынасын, сол сияқты осы нақты жағдаятқа байланысты терминалдар толығын процесті модельдеуге мүмкіндік жасайды. Осы айтылған мәселе оның қарқындылығын, икемділігін қамтамасыз ететін фреймнің маңызды қасиеті болып табылады, өйткені фреймдер қиылыса алады, ғалам туралы білімдері мен тәжірибелерін жинақтау шаралары бойынша, сол сияқты коммуниканттардың интeциясына байланысты түр өзгерісіне ұшырайтын мүмкіндіктері де бар. Фреймнің классикалық мысалы ретінде хатты - драматургиялық сюжеттің түпкі ойы болатын - «хатты» айтуға болады. Мысалы, Н.Оразалиннің «Шырақ жаққан түн» пьесасы, жас ғалым Сағынға КСРО ЖАК-нан ғылым кандидаты ғылыми дәрежесін беру туралы Мәскеуден келген хатынан басталады. Келтірілген шығармадағы «хат» фреймінің әр түрлі терминалдары бар:

Сыртқы түрі бойынша – конвертердің қағаздары әр түрлі, әртүрлі жапсырылған;

Жазу техникасы бойынша – қаламсаппен жазылған, машинкамен басылған;

Әрекет сипатымен – қаламсаппен жазылады, машинкада басылады;

Жеткізу тәсілі бойынша – пошта атымен, поезбен, көршісі Сағынға үйіне әкеледі.

Бұл жарты ғасыр бойы Н.Оразалиннің пьесасын Н.В.Гогольдің комедиясынан бөліп ажырататын «хат» фреймі көптеген өзгерістерге ұшыраған, ол ғылыми - техникалық прогресс пен қоршаған ортаның осы объектісі туралы біздің білімдеріміздің жетілуімен түсіндіріледі. Сонымен қатар драматургиялық әрекет бастау алған қандай да бір құралдың қызметін де атқарып отыр. 19 ғасыр мен 20 ғасырдың пьесасындағы осы фреймнің әртүрлі слоттарының қарқын алып дамуы нақты драмалық сөйлеу шығармасының жалпы контексімен қамтамасыз етіледі. Зерттеушілер конвенция, норма, салт – дәстүр және фрейм, сценарий, схема түрінде ұйымдастырылған коммуникативтік әрекет рөлі туралы ақпарат кіретін сөйлесімдік емес контексттің когнитивтік образдық сипатының әлеуметтік мәдени белгісін айқындап отыр.

Сценарий ретінде «рекуренттік жағдаятпен негізделген жағдайлардың стандарттық бірізділігін», стереотиптік бірізділігімен негізделетін конвенционалдығын түсіндіреді. Мысалы, «танысу», «соңғы қоңырау», «диплом беру» сценарилері солай болып келеді. Бұл жағдаяттық байланыс пен сценариге тән конвенционалдық, біздің ойымызша, коммуниканттарға тәжірибеде кездесетін бірізділігімен белгілі, қалыптасқан әрекет туралы сөз болғанда қолданылатын, тіліміздегі «сценарий бойынша» юморлық сөзінің мағынасын дамытып отыр. Осы сөз қолданысын қолданып отырған сөйлеуші адам, қалыптасқан стереотип туралы, оның келесі жасайтын әрекеттері басқаша емес, тура солай болатынын және осы жалпылай қабылданған келісімге бағынатынын айта отырып нақтылайды. Көріп отырғанымыздай, «сценарий» түсінігі аталған жағдаятпен байланысты релевантты контекст, конвенциялар туралы ақпаратты сақтайтын жағдаяттық ес қабілетін көрсетеді. Бұл жағдай сөйлеу адресатына қатынастың (категоризациялау немесе контекстуализациялау механизмдерін арттыру арқылы) жалпы жағдаятты біліп алып, жекелеген сөйлем бөлшектері бойынша барлық контексті, барлық қатынас жағдаятын суреттеп бітіруге мүмкіндік береді.

Сценаридің тәртібін сақтай отырып, оны шынайы өмірде, өзінің әрекеттерінде іске асыруға болады және сценариді «тәртіптік» қолдану туралы сол кезде сөз болады, бірақ оқырманның оны өзінің оқып отырған нәрсесі туралы ойша ойлаған кезінде, көбінесе кітап оқығанда кездесетін «ойдан өткізуге» де болады. Сценариді бұлай түсіну «когнитивтік» деп аталады. Бір ғана сценарий әр алуан коммуникативтік рөл тұрғысынан қарастырылуы мүмкін. Сонымен, хатты алған соң не болады? Хат адресаты хаттан алынған ақпаратты эмоциялық көңіл- күймен қабылдайды (қуанады немесе ренжиді), оның хабарламасын айналасындағыларға айтады да тиісті әрекетті дамытады, сценариге қажет нәрсенің өзі де сол. Осы әрекет барысында пьесаның шарықтау шегін, сосын оның шешімін құрайтын конфликт пайда болады. Сөйлеу қатынасы процесі субъектілерінің өзара әрекеттері кезінде мазмұнның қалай қалыптасатындығы ең маңызды жағдай болып табылады. Мұнда бірнеше фреймдер қатарлары қатысады: а) сөйлеуде (мәтінде) берілетін, әр түрлі объектілер қосылатын референттік жағдаят фреймі, сол сияқты б) субъектілер арасындағы қатынас сценарийі немесе фреймі. Шынайы қатынаста екі фрейм де қатар жүрмейді, өзара әрекетке түседі. Зерттеушілер дәлелдегендей, мәтіннің әртүрлі түрлерінде бұл өзара әрекеттер әр алуан беріледі: «референттік жағдаяттың фреймдік құрылымы жазбаша, мысалы, ғылыми –техникалық мәтінде басым болады, диалогтағы жағдаят сценарийі мәтінде анығырақ тіркеледі» [4].

Когнитивтік құрылым әмбебап құбылыс бола отырып, әр түрлі тілдерде әр алуан аналогиялық түсініктері болады, когнитивтік талдаудың маңызы күннен- күнге өсуде. Мысалы, «Мазар» пьесасының атауы тілімізде бірқатар ассоциация туғызады: бір жағынан қарапайым – жақын арада жерлеу, бейіт түсінігін берсе, сонымен бірге

күрделі, одан алысту мағынасы – «Балалы үй – базар, баласыз үй – мазар» (Баласы бар үй – шуға толған, көңілді, баласы жоқ үй – көңілсіз, мазар сияқты тыныштық орнаған үй) деген бұрыннан келе жатқан мақалға байланысты баласыз үй/ отбасы деген түсінігі бар. [Ысқақ, Шахимарден – Мазар]. Ұрпақ сүю, ұрпақ жалғасы, қарттық шағын жалғыздықта өткізбеу, отбасылық бақыттың кепілі, бала туу басмдылығын (соған сәйкес - тәрбиелеу) нақтылайтын ұлттық психологиядағы қазақтың төл мақалын білмеген адамға екінші ассоциациясы беймәлім болады. Тілімізде «мазар» фреймі басқа слоттар мен сценарилер ішінде «баланың жоқтығы» және соған байланысты «қарттық шақтың жалғыздықта өтуі» (баласыз міндетті түрде емес, өйткені балалары өсіп, туған үйін тастап кетуі де мүмкін) сияқты мағыналарын да қосады. Қазақ отбасының дәстүрі бойынша ата – аналары қартайған шағында балаларының біреуімен бірге тұрады, оларды жалғыз қалдырмайды, егер ата - аналарды балаларымен жалғастырып тұрған немесе балаларын ата-аналарымен жалғап тұрған жіп, осы ата – ана мен бала арасындағы байланыс үзілсе, міне, осы, - біздің түсінігімізде – мазар. «Мазар» сөзімен таныс емес, орыс тілді монолингв сөздік бойыша оның аудармасын – «надгробный памятник, могила, кладбище» қарап шығып, фреймдік түсінігімен салыстырады [5]. «Мазар» фрейміне жартылай ғана ұқсас сәйкесінше басқа да терминалдары мен сценарилері бар. Осы жағдайда когнитивтік лингвистиканың – «ақпараттың менталдық жинағы» терминологиясындағы шындықты «концептуалдық бейне арқылы ойлау мен оның тілдік механизмдерін зерттеу нәтижелі болып отыр [6]. Лингвистикадағы концепттің ұлттық ерекшелігі мен әмбебаптығы туралы мәселе дау туғызып отыр және қарама-қайшылықты полярлық пікірлер қалыптасқан, біріншіден: - а) фундаментальді базалық концептілер пайда болғаннан бастап қалыптасқан, сондықтан да әр түрлі лингвомәдени қоғамдастықта әртүрлі бола алмайды, - б) олар, керісінше, әрбір тілде қайталанбайды және ерекше болып келеді, – дәл сол негізгі базалық концептілер әмбебап бола алады деген түйін шындыққа жанасады (қоршаған ортаның объективті әлем қоғамдастығымен түсіндіріледі), бірақ та әрбір лингвомәдени қоғамдастықта әр алуан беріледі деп ойлаймыз. Осы туралы қазақ және орыс тілдерінің материалдарында зерттелінген арнайы зерттеу жұмыстары дәлел болады, мысалы, (ана/мать концептісі) [7].

Когнитивтік теорияда “концепт” түсінігі орталық орынға ие. Латынның *conceptus* сөзінен шыққан бұл терминнің “көптеген формалар мазмұнын жинаушы, енгізуші және солардың бастамасы болады ” - деген жалпы мағынасы бар. Концепт сөзінің кең мағынасы ғалам туралы білім жүйесінің фрагменті немесе ғаламның концептуалдық бейнесі дегенді білдіреді, басқаша айтсақ, адам біледі, қиялдайды, шындықтың объектілері туралы ойлайды. Сондықтан да шындықтық туралы ойлау концептілер жүйесі арқылы жүзеге асады деп тұжырымдауға болады. Концептіні ойлаудың бірлігі ретінде қарастыру өзара факультативтік белгілерінің барлығына/ жоқтығына байланысты ажыратылатын концепт –минимум және концепт-максимумдарды бөліп алуға мүмкіндік жасады (А.Вежбицкая). Ең кіші (минималды), бұдан былай жатқызылмайтын, бөліп ажырамайтын, мағыналар (концепт - минимумдар) кез-келген тілде қолданылатын әмбебап түр болып табылады. Факультативтік, ұлттық деп концепт – минимумның өскен қандай да бір нақты тілдегі мағынасы есептеледі. Бұл ажыратулар концепт құрылымындағы әмбебап, жалпы адамзаттық және мәдени идиоэтникалық қабат туралы түсініктермен бірге жүреді. Концептінің негізінде түсінік, типтік образ, түсінікке қарағанда нақтырақ бейнелеу формасы сияқты – прототиптері жатыр. Г.Г.Гиздатовтың анықтамасы бойынша концепт дегеніміз, «бағалау компонентін қосқандағы объектінің барлық

байланыстары мен қатынастары туралы білім» [8]. Көріп отырғанымыздай, концептінің негізгі қасиеті олардың оқшауланбағандығы, соған ұқсас түрлермен байланыстылығы. Осыдан барып кез-келген концептінің фрейм туралы филлморлық түсінікпен жақын қатынасқа түсетін домендерге (domains) енгізілгендігі шығады. Домендер концепт бөлініп шығатын семантикалық аяны қалыптастырады. Прототип пен концепт арасында аралық буын – мағына болады. Келтірілген дефинициядан айқын болғандай, концепт құрамына денотативтік мазмұннан басқа экспрессивтік және иллокутивтік функциялармен түсіндірілген тілдік белгінің прагматикалық ақпараты кіретінін айтып өту маңызды болып табылады. Бұл зерттеушілерге концептіні түсінікке қарағанда жоғары деңгейдегі психикалық білім деп есептеуге негіз береді: «Концепт дегеніміз ойға қосылудың әртүрлі саласында пайда болатын, оның қайсысына ой бағытталады, соған байланысты болатын энергетикалық негіз. Түсінікті білім фрагментінің өзі туралы ақпарат ретінде анықтауға болады, концептіні білім фрагменті және оның қолданылу саласы туралы ақпарат ретінде анықтауға болады» [9]. Концептінің психикалық табиғаты сол қарапайым концепт сияқты: «осы теорияның басқа да теориялық конструкторлары сияқты сурет салады», соның салдарынан зерттеушілер «когнитивтік семантиканың идеологиясы визуалды, образдық түсініктермен тығыз байланысты», - деген тұжырымдама жасайды [10]. Құрылымдық лингвистикаға қарағанда белгілі бір талдау тәртібі мен оларды қатал сақтау талаптарын қадағалаумен анықталатын нәтижелердің верификациясы, лингвистиканың когнитивтік парадигмасындағы өзінің негізі бойынша пәнаралық болып табылатын – верификация – психология, нейрофизиология және компьютерлік модельдеу саласына ауысқан.

Концептінің өзінен зерттеушілер үш – образдық, түсініктік және құндылық өлшемдерін бөліп алады. Концептінің ядросын көру, тыңдау, сезіну, дәм, иіскеу сияқты органдары арқылы ғаламды сезімдік қабылдау барысында пайда болған нақты - образдық түсініктер құрайды. Концептінің түсініктік негізін оны тіл (тілдік фикция) құралдары арқылы белгілеу, басқалардың қатарындағы орнын көрсететін бейнелеу құрайды, өйткені концептілер оқшау (оларды білімдері мен тәжірибесіндегі «орнығуымен» ажыратады) бола алмайды. Ең соңында концепт құндылығының мазмұны жеке индивид және осы тілдік коллектив үшін маңыздылығымен, мәнділігімен анықталады. Жалпы, осы лингвомәдени қоғамдастық үшін маңызды болып есептелетін мазмұнның құндылық доминантының жиынтығы тілде берілетін және сақталатын қандай да бір мәдениеттің қандай да бір түрін жасайды.

Әмбебап, жалпы адамзаттық (мәдени релевантты емес) және мәдени (ұлттық маркіленген, идиоэтникалық) қабаттарға бөлу кезінде концептіні (алдыңғы айтылғандардан шығатын) басқаша қарау тәсілін туғызады. Сөзсіз, біріншісі ғылыми түсініктермен және қоршаған орта туралы қарапайым түсінікпен жасалады, екіншісі көбінесе тілмен байланысты, құндылық жағынан маркіленген, ұлттық менталитет (әлемді қабылдауы) пен аксиологияны (құндылық туралы ілім) бейнелейді. Егжей - тегжейлі қарастыру кезінде когнитивтік концепт, психоллингвистикалық концепт және лингвомәдени концепт түрлерін бөліп алады.

Біздің зерттеу жұмысымыздың ұстанымы бойынша қандай да бір лингвомәдени қоғамдастықтың құндылықтары берілетін танымдық құрылымдарының мәдени – тілдік немесе лингвомәдени концептілері мәдени – тілдік жағынан зерттеу көзі болып табылады. В.И.Карасик, Г.Г.Слышкин сияқты ғалымдарда кейін біз лингвомәдени концепті деп «тіл, таным мен мәдениетті кешенді оқуға бағытталған шартты менталды бірлікті» түсінеміз [11]. Сонымен бірге концепт а) танымда болады, б) «мәдениет элементтерінің менталды проекциясын» көрсете отырып, мәдениетпен түсіндіріледі, в) тіл/ сөйлеуде ақау

белгілері байқалады. Бұл - дәл сол танымда (концептінің болу саласы) тіл мен мәдениеттің өзара байланысы жүреді дегенді білдіреді. Осының негізінде кез - келген лингвомәденилік зерттеулер В.И. Карасик пен Г.Г.Слышкиндердің тұжырымдамаларында айтылғандай, когнитивтік зерттеулерді де көрсетеді. Лингвомәдени концепт басқа менталды бірліктерден (когнитивтік концепт, фрейм, сценарий, скрипт, түсінік, образ, гештальт, мнемде жәе т.б.) аталмыш феномеге (мысалы, «жануарларды зерттеу бойынша маман» парадигмасында «мүйізтұмсықтанушы», «атжалмантанушы» сияқты потенциалдық концептілер бар, бірақ семем мен лексемдер жоқ) қатысты құндылық санымен ерекшеленеді» [12]. Лингвомәдени концептінің (құндылық қатынастар) айрықша көрсеткіші ретінде бағалау предикаттарының («жақсы», «керемет», «созылмалы» («затянуто»)) қолданыстарының қолдану дәрежесі есептеледі.

Зерттеушілердің ойынша, «жалпы алғанда концептінің келесі түлері: нақты - сезімдік образ, схема, түсінік, таным («ойлау суреті»), прототип, пропозиционалдық құрылым (пропозиция), фрейм, сценарий (скрипт), гештальт бөліп алады. Фрейм түсінігін күрделі объектілердің статикасымен қатынастырады, ол атемпоралды, ал скрипт – сценарий түсінігін күрделі объектілер динамикасына, оларда болып жатқан өзгерістерге жатқызады.» [13].

Құндылық түсініктері әлеуметтік - мәдени стереотип негізіндегі социумда қалыптасады және негізінен, жақсы мен жаман, жамандық пен жақсылық, бақыт пен бақытсыздық, өлім мен өмір, өзіндікі мен өзгенікі турасындағы түсініктер айналасында топталады. Құндылық түсініктерінің «когнитивтік феномені» локальді мәдениеттің бөлімі бола отырып, сонымен қатар адамдардың көптеген ұрпақтарының бірлескен әрекеттерінің нәтижесін, олардың әлемдік мәдениетке қосқан ерекше үлесін де көрсетеді. [14].

Соған сәйкес тілде әр алуан бірліктер, ең алдымен лексикалық – фразеологиялық бірліктер деңгейінде бекітіледі; концептіні бейнелеудің бір тәсілі ретінде оны құраушыларды бөліп ажырату, олардың белгілері мен қасиеттерін, басқа концептілермен экспликациясы мен байланысын суреттеу жататын көп деңгейлі бейнелеу тәртібінің болуы да кездейсоқ емес. Қандай да бір концептіге талдау жасайтын негізгі құрал ретінде сөздер, тұрақты тіркестер, этникалық және мәдени жағынан маркіленген мақалдар мен мәтелдер алынады.

Осы когнитивтік лингвистиканың мәліметтерін қолданудың өзектілігі драма саласындағы көркем коммуникацияны талдау кезінде тілдік концептосфераның лингвомәдени ерекшелігіне негізделген. Біз мәдени білімнің жалпы парадигмасындағы концептіні құрайтын құндылыққа деген назар аудару –көркем коммуникацияны нәтижелі талдаудың кепілі болады деп ойлаймыз.

Жалпы, тілді зерттеудегі когнитивтік тәсіл адамның көрінбейтін когнитивтік әлемін, оның танымдық құрылымдарын зерттеу үшін нәтижелі, [15], яғни тілдік қолданыстар, категориялар, бірліктердің әлемді қабылдаумен байланысын, оның танымын «көруге» мүмкіндік жасайды, өйткені тіл кез - келген әрекет түрінің сөйлесімдік ойлау негізін құрайды, оның мақсатын, анықтамасын, уәждемесін, сол сияқты компоненттерін зерттейді. Әдеп, соның ішінде сөйлеу әдебі адамның когнитивтік әлемін репрезенттейтін құрал ретінде қызмет етеді.

Сонымен, коммуникацияның, коммуникативтік тапсырманың, коммуникативтік жағдаяттың және т.б. сөйлеу әрекеті (СА), сөйлеу қатынасы (СК), сөйлеу әдебі (СӘ), сөйлеу актісі (СА) соңғы уақытта өзектілігі артып отырған әлеуметтік, психологиялық, прагмалингвистикалық, когнитивтік және коммуникативтік лингвистика проблемаларына арналған пәнаралық ғылымдардың назарында болып отыр. Соған сәйкес кейіпкерлердің сөйлеу әрекетіне құрылған, жоғарыда аталған түсініктердің өзектілігін арттыратын драманы зерттеу барысында қазіргі лингвистикалық парадигманы толықтырып отырған аралық ғылымдардың зерттеу тәжірибелеріне сүйену заңды болып табылады.

ӘДЕБИЕТ

1. Герасимов В.И., Петров В.В. На пути к когнитивной модели языка // НЗЛ: Вып. XXIII. - Когнитивные аспекты языка. М., Прогресс, 1988, с. 5-11.
2. Алефиренко Н.Ф. Этноэдемический концепт и внутренняя форма языкового знака // Вопр. когн.лингвистики, 2004, №1 (001), с. 70-81.
3. Гиздатов Г.Г. Когнитивные модели в речевой деятельности. Алматы, Ғылым, 1999, 175 с.
4. Макаров М.Л. Коммуникативная структура текста. Тверь, 1990, 52 с.
5. Махмудов Х., Мусабаев Г. Казахско-русский словарь. А-А., Гл.ред.Каз.сов.энцикл., 1989, 480 с.
6. Андерсон Дж.Р. Когнитивная психология. С-Пб., Питер, 2002, 496 с.
7. Жанпеисова Н.М. Концепт мать/ана в казахской концептосфере: опыт лингвокультурного анализа сквозь призму казахско-русского билингвизма // Алматы, Вестник КазНУ, Серия филол., №6 (78), с.158 –159.
8. Махмудов Х., Мусабаев Г. Казахско-русский словарь. Алматы, Гл.ред.Каз.сов.энцикл., 1989, 480 с.
9. Федюченко Л.Г. Общие положения когнитивной семантики //Language and Literature : <http://frgf.utmn.ru/journal/> (27.03.06). Язык и литература, № 20.
10. Карасик В.И., Слышкин Г.Г. Лингвокультурный концепт как элемент языкового сознания /Методология современной психоллингвистики: Сб.ст. М., Барнаул, Изд. Алтайск.ун-та, 2003, с. 50 – 57.
11. Попова З.Д., Стернин И.А. Понятие «концепт» в лингвистических исследованиях. Воронеж, Изд-во Воронежского университета, 1999, 30 с.
12. Никитин М.В. Развернутые тезисы о концептах //Алматы, Вопросы когн.л-ки - №1 (001) 2004, с. 53 – 64.
13. Жаркынбекова Ш.К. Ценностная составляющая концепта как отражение культурного знания /Алматы, Матер.Междун. науч-практ.конф. «Теор.и методол.аспекты яз-ния: посвящ. 60-летию д-ра филол.н., проф.Жаналиной Л.К. Алматы, 2004, с. 356-361.
14. Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. Краткий словарь когнитивных терминов / Под общ. ред. Е.С.Кубряковой. М., МГУ, 1996, 245 с.